

vimena odere itd. Zná se tudi primeriti, da kaka osa ali druga žival živino piči.

3) Dostikrat je nesnažnost vnetja kriva, če se vime po razjedljivi gnojnici valja na nesnažni nastelji v nesnažnem hlevu.

4) Prehlajenje živine cele ali vimena posebno je mnogokrat vzrok vnetju.

5) So tudi ostrá zelišča, ktera, kadar v kri pridejo, imajo posebno škodljivo moč do vimena, da se vname in živina celó krvavo mleko molze. Tista zelišča, ktera imajo škodljivo moč do ledic, scavnega mehurja in do čev, škodujejo tudi večkrat vimenu, da se vname.

To so pglavitni vzroki; pri preiskovanji bomo za enega ali drugega zvedeli, in po tem se zeló ravna tudi ozdravljanje. (Dal. prih.)

## Državne stvari.

### Dr. Tomanov govor

#### proti brezcolnemu vvaževanju grodeljna (sirovega železa) v Avstrijo

v državnem dunajskem zboru.

Kakor smo v zadnjem listu že omenili, je dr. Tomanov govor veliko pripomogel, da se je odvrnila velika nesreča od mnozih dežel avstrijskih in še posebno od kranjske, koroške in štajarske. Pobijal je nasvèt poslanca gornje-avstrijskega dr. Figuly-a, ki se je pogajal za to, da se col za vpeljevanje tujega železa v naše dežele popolnoma odpravi in svobodna trgovina vpelje, to je taka, da med državo in državo nobenega cola ni.

Iz obširnega dr. Tomanovega govora posnamemo važnejše in tudi preprostim bralcem lahko razumljive stavke.

Začel je govor s tem, da je rekel, da v národno-gospodarskem obziru se še noben takó nevaren predlog, kakor ta, ni stavil državnemu zboru. Kdor koli pozná gorate dežele avstrijske, vedel bo, kolike važnosti jim je železtvo. Ono je velik pripomoček k življenju teh dežel; kar jim primanjkuje na kmetijskih pridelkih, daruje jim narava po pridelku železa. To mi bodo pritrdili poslanci štajarski, koroški in kranjski. Kader rudarstvu in fužinarstvu slabo gré, si rudar ne more kupiti, kar kmet in vinorejec prideluje, in tako zastane vsa kupčija in siromaštvo nastane. Naši rudarji morajo 14 odstotkov dohodninskega davka plačevati, pruski so vsega tega davka prosti. Zato priporočam ministerstvu, naj kmalu stopi pred državni zbor s predlogom, kateri varuje avstrijsko železno obrtnijo ravno tako, kakor varuje pruska vlada svojo železnino.

Pravijo sicer, da tudi nam naj se odpre svobodna trgovina, in pri tem kažejo na angležko in druge države. Al, prosim, ktera država v Evropi je neki, kjer je popolnoma svobodna trgovina? Nobene ni, in tudi angležka še dandanes naklada col takemu tujemu blagu, kakoršnega še sama nima dovelj in pa slaberega mimo tujih dežel, in od ktere se boji, da ne bi mu doma še blagó zatrlo. Angležka država je počasi razvijala zastavo svobodne trgovine, kakor se je namreč domača obrtnija povzdigovala na višo stopinjo in to tako, dokler je mogla kos biti tujemu blagu. Svobodna trgovina ni v vseh okoliščinah koristna in prava; ravnati se mora v vsaki državi po tem, kakor so razmere njene gledé družih držav. Kdor drugač ravna, žrtuje se tujcu, in pogine sam. Poglejmo severno Ameriko, ki je vendar v narodnem gospodarstvu in marsikterih družih praktičnih rečéh izgled vsem drugim državam,

in videli bomo, da dvakrat je skušala varovalni col odpraviti, pa dvakrat so se v državnem zboru vzdignili krepki glasovi rodoljubov proti tej odpravi, ki so klicali: „Nazaj s colom!“ In zgodilo se je tako; prazne državne kase so se napolnile in obrtnija se je vzdignila zopet. To je živa priča, ki nam kaže, da moramo prevdarjati in prevdarjati pa počasi naprej postopati, ne pa na vrat na nos skočiti v svobodno trgovino.

Pravijo sicer nekteri, da nam grodeljna manjka, in da nam ga je treba dovaževati iz tujih dežel; nekteri dodajajo še to, da nam v Avstrii tudi premoga manjka. Saj to ni res! To pa je res, da tistih 200 milijonov centov angležkih železničarskih šin, ki so pod Brukom (nesrečnega spomina) prišle brez cola v Avstrijo, še tako težko ležijo v želodcu avstrijski železnini, da jih še dandanes prebaviti ne more (Pravo-klici!) Ali hočete zdaj to še enkrat poskusiti?!

Še drugi pravijo, naj Avstrija obdeluje le železnino izvrstne baže, ker njeno železo je boljše kakor angležko, švedsko, škotsko, belgiško; tako železo se bode veliko dražje prodajalo v tuje države, in drugo navadno železo bode potem dobivalo se cenejše iz tujih dežel. Ako prestane col na mejah, bomo res cenejše železo iz tujih držav dobivali; al svojega domačega dražega in boljšega ne bomo mogli več pridelovati.

Kar pa je nam živa potreba, je to, da se pridelovanje avstrijskega železa na enako stopinjo postavi s pridelovanjem tujega. Pruska dežela je davek čisto odpravila. Naša železna obrtnija, obložena z davkom, je zaostala.

Kdor trdi, da moralični (nravni) in politični veliki namen spolnujemo s tem, da odpravimo col na grodelj, tega pač prašam: v kakošni zvezi je neki moralnost z železom? Skrbi za svojo domovino, skrbi za svojo državo: to vелеva moralna zapoved. Komur pa veliki politični nameni rojijo po glavi, ta naj praša, kolikrat že se je Avstrija sê sočutjem za Nemčijo spravila na cedilo.

Že takrat (leta 1866.), ko je šlo za znižanje cola na vpeljavo tujega grodeljna na 25 krajc., so zastopniki skor vseh kupčijskih zbornic dosti očitno dokazali razločke, koliko stane v naših deželah izdelovanje grodeljna, in po čem je angležko železo v Trst pripeklano. Štajarskega grodeljna nemški cent je prišel 1865. leta rudarjem na 2 gold. 24 kr., koroškega na 2 gold. 34 kr., kranjskega celó blizo do 3 gld., — angležki pa se je v Trstu prodajal po 2 gold. Zdaj naj pa reče kdo: ali ne bi bila naša železnina ob tla, ako se col zniža le na 25 kr., in kaj še le, ako bi se col popolnoma odpravil?

To pomislite, gospôda, in recite, če imate srce za obstanek avstrijske obrtnije, ali morete z dobro vestjó glasovati za odpravo cola pri sirovem železu? (Pravo! pravo!)

### Ljudska šola.

Drug kapitel je zdaj v zbornici gospôski bil na vrsti, namreč ta, da se ljudske šole iz rok vzamejo duhovnemu nadzorništvu, kajti kadar že čez duhovne gré, morajo — se vé da duhovni vsega krivi biti! „Novice“ so že pobijale to pretvezo. Ker pa veliko koristi, ako moremo kazati na možá, ki sicer ni „naše gore list“, pa vendar brez strahú razodeva resnico, da več kot duhovni je vlada sama zakrivila pri šolah, zato nekoliko posnamemo iz „Reform.“

Vprašanje o ločitvi šole od cerkve — pravi „Reform“ — ima dandanes svoj glavni pomen le še ozir ljudskih šol; kajti više šole so že precej dolgo — če



ne postavno, pa djanski \*) — več ali manj oproščene cerkvenega duha, in sicer — kar je dobro pomniti — veliko bolj v katoliških kakor protestanških deželah. Na Angleškem na pr. imajo više šole tako tesen cerkven okvir, da bi se v njem več ne mogle vesti in gibati avstrijske in bavarske više šole; še celó španskim bi bil pretesen. Vendar pa iz angleških šol stopajo na dan jako razsvetljeni in spretni možje v vseh oddelkih djanskega življenja. Nesramna presiljava je, kar naši liberalci trdijo, da namreč iz klerikalnih šol vzhajajo le mračnjaki. To očitaneje popolnoma ovrže veliko število samih naših liberalcev, ki svoje svobodoljubje razglašajo po svetu; kajti ali niso tudi prav oni sami izučili se v več ali manj duhovskih šolah? Spominjajmo se le avstrijskih študentov 1848. leta! Vsi so prišli iz duhovskih, njih mnogo celó iz meniških šol, in vendar, kdo bo o njih rekel, da so bili mračnjaki? In tudi današnja mladina, ki je sedaj na tem, da stopi v djansko življenje, učila se je v šolah, po konkordatu uravnanih, in vendar je ravno nasprotje tega, kar se pita z zaničljivim priimkom „cerkvenih mračnjakov“. V viših naših šolah je oproščanje cerkvenega duha povsod djanski več ali manj dovršeno; borba v teh šolah je toraj le še formalna.

Vse drugače je pa to ozir ljudske šole. Te šole bodi si v katoliških ali protestanških deželah so še zmeraj v rokah cerkvene oblasti, \*\*) manj v mestih, več na kmetih. O teh šolah bodi si v katoliških ali protestanških deželah se sploh toži, da ne zadostujejo niti svojemu namenu, niti sedanjega časa terjatvam, niti potrebam ljudstva in države, niti sploh človeškemu poklicu. To očitaneje sicer v prvi vrsti leti na cerkev, ker je ona skozi toliko let vodila šole; toda ono ne zadeva le cerkev, ampak tudi občine in državno vladno. Cerkev je glavna voditeljica šolam postala le zato, ker se skozi stoletja in stoletja nikdo drugi še nje ni zamenjal. Cerkev je bila, ki je ustanovila prve šole, veliko pozneje so sicer tudi vladarji, mesta in grajsčaki pričeli meniti se za šole, al udeleževali so se tega posla le s tem, da so z denarji podpirali cerkev in menihe, ki so učili v šolah.

Posvetne vlade so se do novjših časov s cerkvijo (?) ujemale v tem, da večina ljudstva ne potrebuje više omike, češ, da je lože vladati nevedna ljudstva, in da je celó sreča za ljudstvo, če nevedno ostane! Stoletij je bilo treba, predno smo prišli do spoznanja, da je tudi omika vsega ljudstva sploh državam trden steber. Le predolgo so mislile vlade, da je ljudstvo le čreda, ki ima delati in tovore nositi, in se pustiti striči, molsti in klati; le predolgo so mislile vlade, da je omika le predpravica pastirjev te črede. Preštevale so glave svojih podložnikov, kakor gospodar šteje repe v svojem hlevu; računile so, koliko dohodkov more državam donašati ta živi „fundus instructus“ ter zavidale kitajskemu cesarju, ki ima 300—400 milijonov takih človeških glav (repov) pod svojo oblastjo. Da v kratkem rečemo: vladam se še sanjalo ni, da bi države imele biti človeške mikalnice, katerim je namen, vse duševne in telesne zmožnosti svojih podložnikov izobraževati in blažiti in

tako jim pomagati do splošnega in osebnega blagostanja. Vladam je bil namen samo vladati, ne pa da bi njihovo vladanje bilo to, kar je imelo biti po božji volji in človeški pravici, to namreč, da bi si bile prizadevale, ljudstvo izobraževati in osrečevati. Šole so se ustanovljale in uravnale le za vladne namene, da so se v njih izobraževali le vladarji in njihovi služabniki. \*) Drugo ljudstvo naj pa le veruje in uboga! To je bila mera ljudstvenega izobraževanja, katero se mu je milostivo privoščilo, in še ta mera je bila tem manjša, čem večja je bila prevzetnost tistih, ki so se rodili iz prostega naroda, a vsem vprekam vkljub vendar povzdignili na višjo stopinjo, na kateri so zaničevali svojo korenino, ki je za njimi ostala na nizki stopinji omike. V tem oziru so mnogo zagrešile ne le vlade, ampak grešili so tudi tako zvani viši stanovi, in to mnogo več, nego cerkev. Posvetne vlade namreč so podložnim celó mejile naravno pravico do omike; one so duri v više šole odpirale le plemenitim in premožnim, in to v prejšnjih časih skoro vse države, zlasti pa španjska, sardinska in ruska. Cerkev je v tem obziru bila veliko bolj liberalna, nego svetovne vlade; ona je bila prav demokratična; ona ni nikoli nikomur zapirala vrat v šole, tudi otrokom najnižih stanov ne, marveč je prav v teh stanovih iskala svoje podpore. V časih, ko je v vseh državah mogel višjo službo doseči le on, ki je bil plemenitega rodu ali pa boljšarskega, bilo je v cerkvi moč, sinovom nizkega kmetiškega, da, celó pastirskega, rokodelskega in beraškega stanu dospeti do najvišje službe. — Tožba zaradi slabih šol mora se toraj veliko bolj napeti zoper države, nego zoper cerkev. Če je cerkev zanemarjala šole, dá se to zagovarjati, češ, da za verske namene ravno ni treba visoke splošne omike; ona lahko reče: moja naloga ni, ljudstvo mikati za posvetno življenje; toda državam je prav to sveta dolžnost, in prav to zahteva tudi njihova lastna korist. In vendar države niso nobene svoje dolžnosti do današnje dne tako v nemar puščale, kakor to, ki je najblaža. Noben oddelek postav ni tako pomanjkljiv, površen, lahkomiseln, kakor ravno o šolah. Za vse, če je bilo tudi nepotrebno, nekoristno ali celó škodljivo, so imele novcev na milijone, za šole jih je zmiraj manjkalo, in še dan današnji so stroški za šole v primeri za druge oddelke skoro vsem državam na sramoto. Nobene druge vrste svojih služabnikov niso države tako malo čislale in tako ubogo plačevale, kakor ljudske učitelje. To očitaneje zadeva tako katoliške kakor protestanske države. Saj je še celó modri pruski kralj Friderik Veliki mislil, da so ljudske učilnice le preskrbovalnice vojakom, ki so do služili pri vojaščini.

## Slovstvene stvari.

### Die slavischen monatsnamen von Dr. Franz Ritter von Miklosich.

Spisal Fr. Levstik.

(Dalje.)

**Majus.**

Nsl. a) veliki traven (1466), Trub., ev.-tirn., Habd., stol. — prat. majus, — aprilis novi-Jez.; strsl. travěny, trěvny, traven majus; b) nsl. cvěten Erben, cvětíčnjak Sacharov, rožocvět (nepravilno sestavljena beseda) Jambr. majus, hrv. cvitanj aprilis, majus, mlrus. cviteń aprilis, čšk. po Moravskem: květen, slovaški: květen, polj. kwiecień: cvetni mesec,

\*) Tu se spominjamo, kar je neki viši šolski ogleda še 1866. leta djal: V ljudskih šolah mora nemški jezik učiti se že zato, da se dečkom, ki pridejo med vojake, na oslec pripnó ena, dve ali še celó tri zvezde!

\*) In to vkljub najvišjemu cesarjevemu sklepu od 2. aprila 1822. leta in vis. ministerskemu ukazu od 16. jan. 1854. l. Vred.

\*\*) Kolika je pa cerkvena oblast v primeri z vladno oblastjo, to smo skusili, ko je baron Bach gospodoval nad kranjsko deželo. Vide: gosp. dekan Grabrijan in učitelj Kapun v Vipavi! Vrh tega, kdo neki daje osnovo šolam? Kdo določa in daje šolske knjige? Ali morda cerkvena oblast? Kaj še, ona le izyršuje, kar jej vlada ukazuje. Velik greh je še celó bil, ko so preč. kranjski dekani 1866. leta si predrznili nasvetovati berilo, ki meri na razširjenje šolskih ukov ozir djanskega življenja. Še katekizma škojfe ne smejo brez vladinega privoljenja vpeljati v šole, tem manj družih knjig. Vred.